

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ

ВОЗНА Людмила Юріївна

УДК 330.33.015:330.362

ОСОБЛИВОСТІ ЦИКЛІЧНОСТІ В РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

08.01.01 – економічна теорія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті економіки НАН України.

Науковий керівник: доктор економічних наук,
Кононенко Віталій Іванович,
Інститут економіки НАН України,
завідувач відділу теоретичних проблем регулювання економіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Бодров Володимир Григорович,
Українська Академія державного управління при Президентові
України,
завідувач кафедри економічної теорії та історії економіки;

кандидат економічних наук,
Кузьменко Валерій Павлович, Національний інститут проблем
міжнародної безпеки РНБО України,
державний експерт відділу соціально-економічної та демографічної
безпеки.

Провідна установа: Київський національний економічний університет Міністерства освіти і науки України, кафедра політичної економії обліково-економічних факультетів, м. Київ.

Захист відбудеться “5” червня 2001 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.150.02 в Інституті економіки НАН України за адресою: 01011, м. Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіки НАН України.

Автореферат розісланий “4” травня 2001 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Стешенко В.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Тривалий час економіка України не зазнавала абсолютних скорочень в обсягах сукупного виробництва, які б мали періодичний характер. Тому економічна криза 90-х років в Україні не є власне фазою кон'юнктурного циклу, що притаманний країнам з ринковою економікою, має довжину 7-11 років та складається з фаз кризи, депресії, поживлення, піднесення. Ринкова трансформація формувє в Україні об'єктивні передумови кон'юнктурних коливань ділової активності. Дослідження цих передумов набуває особливої актуальності та має значення не лише з точки зору перспектив розвитку української економіки, а й теорії циклів взагалі, оскільки дає можливість виявити безпосередній зв'язок між циклічним механізмом розвитку економіки та її інституціональною структурою.

Вагомий внесок в теорію циклів зробили Ж. Сісмонді, К. Родбертус, Т. Мальтус, К. Жугляр, Дж.Ст. Мілль, У. Джевонс, У. Мітчелл, К. Вікселль, І. Фішер, Дж. Гобсон, М. Туган-Барановський, Є. Слуцький, Дж. Кітчін, М. Кондратьєв, Д. Робертсон, Дж.М. Кейнс, А. Афталіон, Дж.М. Кларк, А. Шпітгоф, Р. Хоутрі, Й. Шумпетер, А. Пігу, Е. Хансен, С. Кузнєц, Г. Менш, Дж. Форрестер, Дж. Модельські та ін.

Особливе місце у вивченні циклу належить працям Е. Залеського, А. Піат'є, Дж. Олівери, О. Ланге, М. Калецького, Д. Бонда, Й. Голдманна, Т. Бауера, Р. Хатчингса, Б. Айкеса, які розглядали коливання в темпах приросту національного доходу, капіталовкладень, промислового виробництва на прикладі країн з централізовано керованою економікою та представляють безпосередній інтерес при дослідженні циклічності в розвитку економіки України. Аналізу теорій ділових циклів присвячені роботи С. Аукуціонека, А. Єрмілова, Л. Клименко, С. Меньшикова, Ю. Яковця, І. Лукінова, С. Злупка, В. Бодрова, Г. Кліміної. Важливий доробок до концепції циклів останнім часом здійснили українські та російські дослідники Ю. Бажал, В. Кузьменко, А. Кулінкович, В. Гордань, М. Ворончук, І. Макаренко, В. Щербак, І. Грабинська, Є. Балацький, С. Глаз'єв, В. Маєвський, В. Рязанов, О. Субетто, С. Дубовський, С. Шиловцев, В. Мау, намагаючись пояснити глибину і тривалість трансформаційної кризи, що охопила економіку більшості пострадянських країн.

Незважаючи на численні дослідження, питання, чи має економічна криза в Україні циклічну природу, залишається нерозкритим. Це ускладнює розробку комплексу науково обгрунтованих заходів макроекономічної стабілізації. Необхідність розробки теоретико-методологічних засад особливостей циклічності в розвитку економіки України зумовили зрештою вибір теми, визначили мету і завдання дисертаційної роботи.

Мета дисертаційного дослідження полягає в розробці теоретико-методологічних засад формування та дії циклічних факторів стабілізації в економіці України.

Досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі вирішувалось через розв'язання таких наукових завдань:

- виявлення причин економічної кризи в Україні та з'ясування того, чи мають вони циклічну природу;
- аналіз динаміки економіки України в площині виявлення циклів того чи іншого виду та вивчення розроблених по цій проблемі теорій;
- дослідження залежності характеру економічної рівноваги та коливань від характеру структури економічної системи;
- визначення структури економіки, в якій генерується бізнес-цикл;
- дослідження особливостей перебігу економічної кризи в Україні та порівняння їх з перебігом циклічної кризи, характерної для країн з розвинутою ринковою економікою;
- з'ясування та наукове обґрунтування факторів, що сприяють переходу економіки України у фазу зростання.

Об'єктом дослідження є циклічні коливання ділової (економічної) активності.

Предметом дослідження є процес розгортання та подолання трансформаційної кризи в економіці України у порівнянні з перебігом циклічної кризи, характерної для країн з розвинутою ринковою економікою.

Теоретичну та методологічну базу дисертаційного дослідження становили фундаментальні положення економічної теорії з проблем бізнес-циклів, макроекономічної рівноваги, ринкової структури та конкуренції, державного економічного регулювання. Центральне місце в роботі займають положення інноваційної та еволюційної теорії циклу.

У процесі дослідження використовувались абстрактно-логічний, індуктивний, дедуктивний методи, метод моделювання і прогнозування, економетричні методи.

Інформаційну базу дослідження становили офіційні статистичні видання колишнього СРСР, законодавчі та нормативно-правові акти державних органів України, статистичні матеріали Національного банку України, опрацьовані статистичні дані з оригінальних зарубіжних джерел, матеріали міжнародних наукових конференцій, наукові праці сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в застосуванні при дослідженні циклів ділової активності методології інтегрального підходу, що дало можливість визначити особливості формування та дії циклічних факторів стабілізації в економіці України. Особливо важливими результатами дослідження є такі:

- ◆ проведено комплексний аналіз теорій циклоподібного зростання. Виявлено, що протягом 50-80-х рр. в Україні спостерігалась певна проциклічність у динаміці темпів приросту національного доходу та частки фонду нагромадження в національному доході;

◆ виявлено, що наявність і характер циклічних коливань у розвитку економіки зумовлюється її інституціональною структурою; в свою чергу, особливості інституціональної структури економіки відбиваються на характері макроекономічної рівноваги. Доведено, що аналіз економічної (ринкової) рівноваги за допомогою графічного інструментарію дає можливість науково коректно визначити не тільки рівноважний рівень цін, а й ступінь цінової диференціації в економіці (на ринку);

◆ визначено, що протягом циклу ділової активності змінюються кути нахилу короткострокових кривих сукупного попиту та сукупної пропозиції, а саме: фазі пожвавлення відповідає відносно еластичний характер нахилу кривих як попиту, так і пропозиції; піднесенню – відносно нееластичний попит і відносно еластична пропозиція; кризі – відносно нееластичні як попит, так і пропозиція; депресії – відносно еластичний попит і нееластична пропозиція;

◆ обґрунтовані та досліджені коливання, які відбуваються протягом циклу в характері розподілу сукупності цін і прибутковості. Виявлено, що фазі пожвавлення відповідає мінімальний рівень цінової диференціації, фаза піднесення супроводжується появою правосторонньої асиметрії в розподілі цін, криза – максимальним рівнем цінової диференціації, депресія – лівосторонньою асиметрією в розподілі цін, з переходом до пожвавлення нормалізуються цінові співвідношення і формується збалансований (відносно симетричний) розподіл цін;

◆ вперше показано, що макроекономічна рівновага економіки України в докризовий період мала асиметричну природу, тобто характеризувалась однобічним і від'ємним нахилом кривих сукупного попиту та сукупної пропозиції. З'ясовано, що асиметричний тип рівноваги характеризує ринок асиметричної інформації з відповідним асиметричним розподілом цін і прибутковості, відображає на макrorівні ситуацію перенагромадження нерентабельних, неефективних господарських ланок (технологічну багатокладність) і свідчить про відсутність в економіці ендогенного механізму інноваційного циклу;

◆ за допомогою графічного аналізу виявлено, що характеру рівноваги (зростання) в ринковій економіці у фазі піднесення (буму) властива схожість з характером рівноваги (зростання) в централізовано керованій економіці, яка проявляється в надмірному оптимізмі, надоптимальному інвестуванні, надлишку грошової маси, появі макроекономічної розбалансованості та спадаючій схильності до нововведень, коли відбувається перевиробництво застарілих продуктів. Розкрито, що на відміну від централізовано керованої в ринковій економіці такий диспропорціональний тип зростання характеризується нестійкістю та швидко призводить до рецесії;

◆ за допомогою аналізу асиметричного типу рівноваги досліджено процеси впливу світової структурної кризи середини 70-х – початку 80-х років на розгортання кризових процесів в економіці колишнього СРСР та пострадянських держав на початку 90-х рр.;

♦ дана характеристика інституціональної багатокладності економіки України. Показано її гальмуючий вплив на процеси переходу економіки у фазу поживлення. З'ясовано, що подолання інституціональної багатокладності та пов'язана з ним стабілізація економіки України залежать від дії політичних чинників, які мають зумовлювати проведення державою ефективної економічної політики.

Особистий внесок здобувача полягає в застосуванні дисперсійного аналізу для визначення характеру макроекономічної рівноваги та її порушення, дослідженні асиметричного типу макроекономічної рівноваги, обґрунтуванні причин порушення асиметричного типу рівноваги, застосуванні та розкритті поняття “інституціональна багатокладність”.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці методології інтегрального підходу при дослідженні циклів, за якого узгоджуються різні за напрямками теорії ділового циклу, зокрема: витратно-цінова, монетарна, психологічна, недоспоживання, інвестиційна, інноваційна.

Основні положення та висновки роботи, зокрема графічний аналіз рівноваги з відповідним розглядом характеру розподілу цін за фазами циклу, можуть бути використані на мікро- та макrorівні при оцінці стану економічної рівноваги та складанні відповідних прогнозів.

Результати дослідження проблеми циклічного економічного розвитку, викладені в дисертації, доцільно використовувати при викладанні курсів “Політекономія”, “Основи економічної теорії”, “Макроекономіка”, а також спеціального курсу “Теорія економічних циклів і криз та антикризова політика”.

Висновки, зроблені дисертантом, можуть бути використані вищими органами державної влади у процесі формування та здійснення національної антициклічної політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Викладені в дисертації положення є складовою частиною комплексної наукової теми “Розробка теоретичних основ взаємопов'язаного функціонування та комплексного удосконалення ринкових регуляторів” (НДР 0199U000058), що розроблялась колективом відділу теоретичних проблем регулювання економіки Інституту економіки НАН України протягом 1995-1999 рр., а також теми “Наукове обґрунтування моделей економічного розвитку України на основі макроекономічних показників” (№ 2/1805 – 97 від 22.10.1997), що розроблялась в Інституті економічного прогнозування НАН України протягом 1997-1999 рр.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались на Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми організації обліку, аудиту і менеджменту в підприємстві” (Житомир, 1998), Міській міжвузівській науково-практичній конференції студентів та молодих вчених (Житомир, 1999), на методичних семінарах кафедри економічної теорії Житомирського інженерно-технологічного

інституту, при викладенні курсів “Політекономія”, “Основи економічної теорії”, “Макроекономіка” в Житомирському інженерно-технологічному інституті.

Публікації. За темою дисертації було опубліковано 8 наукових праць загальним обсягом 7,4 д. а., зокрема: 2 розділи в колективних монографіях, 2 статті у фахових наукових журналах, 4 статті у збірниках наукових праць.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів (десяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел (126 назв). Основний зміст дисертації викладено на 176 сторінках машинописного тексту. В роботі подано також 22 рисунки та 18 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі “*Теоретико-методологічні засади дослідження циклів в економіці України*” проаналізовано загальні властивості економічного циклу, а також теорії вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячені проблемі циклічності в розвитку економіки України та держав, схожих з нею за інституціональною та технологічною господарською структурою.

Для існування в будь-якій системі циклічних коливань необхідними є, по-перше, наявність імпульсів і, по-друге, реакція системи на такі імпульси. Мова йде про специфічне середовище, в якому дані імпульси розповсюджуються. Умовою незгасання коливань постає наявність таких імпульсів, які не є екзогенними, а індукуються чи відтворюються самою системою. Роль такого імпульсу, наприклад, можуть відігравати нововведення, які безпосередньо залежать від інституціональної структури економіки. Таким чином, в роботі акцентується увага на структурній зумовленості циклічних коливань.

До 1917 року в економіці України, що входила до складу Російської імперії, спостерігались загальносвітові тенденції циклічності. Згідно з результатами дослідження А.Ф. Яковлева, з 1830-х рр. по 1914 рік в Росії сталося вісім криз, з яких криза 1873 року вважається першою циклічною кризою загального перевиробництва в Росії.

Період з 1917 по кінець 1980-х років характеризується тим, що економіка України була переважно централізовано керованою (плановою) і як складова частина економіки СРСР була тісно пов’язана з динамікою останньої. Тому особливості циклічності в економіці України в цей період відображені в економічній літературі, присвяченій проблемі циклів у розвитку зокрема економіки СРСР та планової економіки взагалі.

Радянська економічна теорія циклічний характер розвитку економіки СРСР повністю заперечувала і стверджувала, що соціалістичне господарство розвивається безперервно, по висхідній лінії у відповідності до “закону планомірного розвитку народного господарства”. Аналіз динаміки таких основних показників, як національний дохід (рис. 1) та обсяги промислового

виробництва за повоєнний період до кінця 1980-х років дійсно не дозволяє констатувати наявність в економіці України кон'юнктурного циклу. За цей час економіка України характеризувалась позитивними темпами приросту за виключенням років, коли цей показник наближався до нульової позначки. Проте, якщо під циклом розуміти не класичний 4-фазний, а двофазний цикл, який характеризується періодичним сповільненням та прискоренням темпів економічного зростання, такий цикл в динаміці економіки України спостерігався. На рис. 1 простежується зв'язок між сповільненням темпів зростання національного доходу і темпами зростання валової продукції сільського господарства. Таким чином, коливання в темпах приросту національного доходу можна пов'язати з коливаннями погодних умов, або трьохрічними циклічними коливаннями врожайності сільськогосподарських земель, наявність яких припускають Є. Балацький та Ю. Богомолів. Однак, більшість зарубіжних теорій, які розроблялись в 50-80-х рр. і відомі як теорії циклоподібного (квазіциклічного) зростання, пов'язують зазначені коливання з особливостями централізовано планової економіки (ЦПЕ).

Згідно теорій квазіциклічного зростання в соціалістичній економіці працівники центральних планових органів ("плановики") прагнуть перевищити оптимальні темпи зростання. Проте, в процесі реалізації надоптимального плану виникають нестачі та вузькі місця (диспропорції), які стримують зростання народного господарства в цілому й можуть бути подолані лише за рахунок вимушеного сповільнення економічного зростання. Показовою є теорія Дж. Олівера, згідно якої плановики прагнуть забезпечити нарощування капіталовкладень за рахунок урізування поточного споживання і створюють, таким чином, ситуацію, коли розвиток виробництва відхиляється від реальних бажань споживачів. Тиск на споживачів створює небезпеку виникнення соціальних заворушень, тому плановики змушені йти на нарощування ресурсів, призначених для споживання, урізаючи інвестиції, а це відображається на темпах зростання економіки в цілому. Іншими словами, надмірні капіталовкладення викликають бум і перевищення оптимальних темпів зростання, а необхідність відновити рівень споживання вимагає скорочення інвестицій і сповільнення зростання.

Рис. 1. Динаміка національного доходу та продукції сільського господарства в Україні в 1960-1990 рр. (щорічні темпи приросту, %).

На думку дисертанта, для доказу або заперечення теорії Дж. Олівери слід порівняти динаміку національного доходу з динамікою частки фонду споживання в національному доході. Якщо виходити з припущень Дж. Олівери, зростання частки фонду нагромадження (зменшення частки фонду споживання) повинно супроводжуватись збільшенням темпів зростання НД і навпаки. Дані швидше підтверджують припущення Дж. Олівери. Вони демонструють переважну проциклічність темпів зростання НД і частки (у відсотковому вираженні) фонду нагромадження в НД. Таким

чином, серед причин коливань у темпах зростання дійсно є такі, які мають невинуватий характер і пояснюються самою природою централізовано керованої економіки.

У цілому серед головних причин коливань в ЦПЕ називаються такі, як: екзогенні кон'юнктурні шоки, причиною яких можуть бути помилки, що їх припускаються плановики в оцінці майбутнього попиту (Е. Залеський, А. Піатсьє); протиріччя між уподобаннями “плановиків” і споживачів та зрушення в співвідношенні “споживання-нагромадження” (Дж. Олівера); нерівномірність процесу оновлення основного капіталу (О. Ланге); нерівномірність науково-технічного прогресу (Н. Чобельч, Р. Стоянович); зміни у співвідношенні темпів зростання між окремими галузями народного господарства (М. Калецький, Д. Бонд); зміни у відношенні “запаси-випуск” в умовах обмеженого постачання ресурсів (Й. Голдманн); надмірна схильність “плановиків” до інвестування, протиріччя між “ненаситною жагою” нового будівництва і обмеженою потужністю інвестиційного комплексу (Т. Бауер, Р. Рюмер, Р. Хатчингс); поведінка підприємств в умовах директивного планування (Р. Хатчингс, Р. Дальстедт, В. Фольккарт, Б. Айкес).

На думку дисертанта, згідно з логікою теорій квазіциклічного зростання, від'ємні темпи приросту, відмічені в Україні після 1989 року і, таким чином, відсутність нижньої поворотної точки в цей період можна пов'язати насамперед з політичними змінами і втратою керівними органами схильності до надмірного інвестування. Однак, така теза є незадовільною з точки зору пояснення економічних передумов початку розгортання кризових процесів і необхідності проведення ринкової трансформації, що розпочалася в Україні на початку 90-х років.

У другому розділі *“Структурна зумовленість характеру економічної рівноваги і коливань”* через розгляд взаємозв'язку між економічною структурою та характером макроекономічних коливань доводиться, що саме відсутність ендогенного механізму інноваційного циклу, означаючи нездатність діючого економічного механізму усувати диспропорції, спричинила кризові процеси і необхідність інституціональних реформ в економіці України в 1990-х роках.

Вважаючи, що характер економічної рівноваги залежить від особливостей економічної структури, дисертант демонструє це за допомогою кривих попиту та пропозиції. Згідно традиційного визначення, крива попиту відображає кількість продукту, яку споживачі готові та здатні купити за певної ціни. Однак тут простежується не просто залежність, де, наприклад, кожному значенню обсягів попиту "q" відповідає одне значення ціни "p" (рис. 2): покупець згоден придбати певний товар в кількості "q" за будь-якої іншої ціни, що не перевищує величину "p". Тобто крива попиту відіграє роль верхньої межі множини цінових уподобань покупців. У свою чергу, продавець згоден реалізувати свій товар в кількості “q” не тільки за ціни “p”, але й за будь-якої іншої, що є не меншою за величину “p”. У цілому отримуємо множини цінових уподобань продавця, де крива пропозиції відіграє роль нижньої межі цієї множини. Поєднання

кривих попиту та пропозиції демонструє не тільки оптимальну комбінацію, що відповідає точці рівноваги на перетині кривих. На рисунку 2 показано перетинання множин цінових уподобань покупців та продавців. Область їх перетинання представлена штриховкою та відображає, на думку дисертанта, фактично існуючу на ринку варіацію (дисперсію) цін, де ціна рівноваги відіграє роль такої, що найчастіше зустрічається. Таким чином, стверджується, що характер розташування кривих попиту та пропозиції відображає ступінь диференціації цін на ринку. При цьому йдеться не лише про ціни, але також про показник прибутковості, оскільки саме він визначає поведінку фірми стосовно випуску: зростання цін на певний товар не може однозначно стимулювати виробника цього товару до збільшення обсягів його виробництва, якщо при цьому в тій же або більшій мірі зросли ціни на ресурси.

Рис. 2. Ринкова рівновага та дисперсія цін

Крива попиту визначає верхню межу множини цін, тобто відображає максимально допустимі ціни з точки зору покупців, а крива пропозиції – нижню, тобто мінімально допустимі ціни з точки зору виробників. З падінням еластичності пропозиції нижня межа множини опускається, тобто зменшуються обмеження в падінні цін та прибутковості. Це означає, що з падінням еластичності пропозиції на ринку зростає частка малоефективних, нерентабельних підрозділів. Таким чином, характер нахилу кривої (ступінь еластичності) пропозиції відображає присутність (відсутність) вихідних бар'єрів. Аналогічно ступінь еластичності попиту визначає присутність (відсутність) вхідних бар'єрів, тобто перешкод для вступу в галузь інших фірм.

Ступінь диференціації фактично діючих цін і прибутковості відображає характер рівноваги в економіці. Так, в умовах рівноваги коефіцієнт варіації цін (рентабельності), тобто відхилення показників ціни та прибутковості для окремих сегментів ринку (галузей) від середнього по галузі (економіці) повинно бути незначним. У випадку, коли економіка опиняється в стані нерівноваги, коефіцієнт варіації цін і прибутковості різко зростає, а криві попиту та пропозиції займають абсолютно нееластичне положення, тобто не перетинаються, оскільки відсутня "точка опору" – оптимальна позиція, яка б задовольняла і виробників, і споживачів (рис. 3). При цьому на рисунку 3 видно (позначено штриховкою), як за умови нерівноваги зростає варіація цін і прибутковості, а також нееквівалентність міжгалузевого обміну, коли наявність сектора дуже високих прибутків стає можливою за рахунок сектора з дуже низьким або від'ємним рівнем прибутковості.

Рис. 3. Ситуація нерівноваги

Рис. 4. Фаза піднесення

За допомогою аналізу вхідних та вихідних бар'єрів та динаміки прибутків і цін за фазами циклу дисертант робить наступні висновки: фаза пожвавлення характеризується відносно еластичним як попитом, так і пропозицією (рис. 2); фаза піднесення – нееластичним попитом і відносно еластичною пропозицією (рис. 4); фаза кризи – нееластичним характером як попиту, так і

пропозиції (рис. 3); фаза депресії – відносно еластичним попитом і нееластичною пропозицією (рис. 5).

Рис. 5. Фаза депресії

Рис. 6. Модель павутини

В запропонованій моделі спостерігається певна взаємозумовленість зсуву однієї кривої іншою: збільшення еластичності попиту сприяє зростанню еластичності пропозиції, зростання еластичності пропозиції сприяє падінню еластичності попиту, падіння еластичності попиту сприяє падінню еластичності пропозиції, після чого знову починається описаний процес. З іншого боку, відбуваються коливання в структурі сукупності цін. Так, фаза пожвавлення характеризується структурою цін, що відповідає нормальному (симетричному) розподілу, тобто збалансованістю. Однак у фазі піднесення відбувається порушення цінових пропорцій, що проявляється в появі правосторонньої асиметрії розподілу цін. У фазі кризи відбувається максимальна ступінь цінових деформацій (квазісиметричний розподіл цін), але, з іншого боку, така деформація є способом подолання початкової деформації, що відбулась у фазі піднесення. У фазі депресії спостерігається лівостороння асиметрія в розподілі цін і прибутковості. Нарешті, у фазі пожвавлення відбувається нормалізація (відновлення симетрії в розподілі) цінових пропорцій.

Згідно з наведеним аналізом, у фазі піднесення рівновага набуває нестійкого характеру. У свою чергу, рівновага в фазі депресії є більш стійкою, ніж у фазі піднесення. Такі висновки узгоджуються з основними положеннями "павутиноподібної" моделі Я. Тінбергена, в якій безпосередньо розглядається випадок стійкої та нестійкої рівноваги.

У моделі "павутини" (рис. 6) продемонстровано, що економіка, структура якої описується відносно симетричним положенням кривих сукупних попиту та пропозиції, безпосередньо характеризується наявністю циклічних коливань. Щоб засвідчити, або заперечити наявність кон'юнктурних циклічних коливань у динаміці економіки України, необхідно довести або заперечити відповідність її структури відносно симетричному типу макроекономічної рівноваги.

Згідно теорій хронічної нерівноваги Л. Мізеса, Ф. Хайека, В. Ойкена та ін., запобігання циклічним кризам в умовах колишнього СРСР було можливим завдяки таким чинникам як надмірна схильність до інвестування, розбалансованість у сфері грошового обігу, низький рівень споживання населення, відсутність конкуренції, тобто нарощуванню різного роду диспропорцій. На думку дисертанта, диспропорціональний тип макроекономічної рівноваги є в той же час асиметричним типом рівноваги, який описується однобічним нахилом кривих попиту та пропозиції і зображений на рисунку 7. При цьому крива пропозиції розташовується нижче за криву попиту, що означає відносну нееластичність останнього і свідчить про високі вхідні бар'єри. За такого типу рівноваги маємо чітко виражений асиметричний розподіл цін і прибутковості, який засвідчує деформовану структуру останніх і, врешті-решт, самої економіки.

Оскільки ціни є основним носієм ринкової інформації, ринки, які характеризуються асиметричним типом рівноваги, на думку дисертанта, є також ринками асиметричної інформації. Суть ринків асиметричної інформації полягає в тому, що покупці та продавці неоднаково обізнані щодо якості (основних характеристик) товару, який пропонується. Наприклад, продавці краще обізнані щодо свого товару, ніж покупці. Наслідком такої ситуації є те, що низькоякісні та дешеві товари витісняють високоякісні та дорожчі товари. Згідно з наведеним вище графічним аналізом це означає, що в структурі частотного розподілу цін має спостерігатися правостороння асиметрія (рис. 7а).

У радянській економіці асиметрія щодо покупців і продавців полягала перш за все в невідповідному (підлеглому) становищі покупців (споживачів) відносно продавців. З одного боку, розподільча система означала нав'язування виробникам неякісних, інколи взагалі не придатних до нормального функціонування засобів виробництва. У цілому в централізованому керуванні економіці попит пристосовується до пропозиції, а не навпаки. Асиметрична ж ситуація рівноваги, зображена на рисунку 7, демонструючи відносно нееластичний характер попиту, в даному разі означає пригнічений попит, тобто ситуацію, характерну для ринку продавця. З іншого боку, можна спостерігати асиметрію щодо характеру прийняття рішень плановими органами: на рівні централізованого планування – недостатня інформація про конкретне становище справ на рівні підприємств. У даному разі плановий орган виступає як замовник, споживач продукту, який виробляється на окремих підприємствах.

Рис. 7. Асиметричний тип макроекономічної рівноваги

Відмінний від класичного нахил кривої пропозиції у випадку колишнього СРСР пояснюється відмінним від ринкового характером розподілу (руху) ресурсів і, таким чином, характером економічної системи. У класичному визначенні кривої пропозиції ціни розглядаються як екзогенна величина. Однак, для чистого монополіста, роль якого в СРСР відігравала держава, ціна не може виступати як екзогенна величина, а випуск – функцією від ціни: чистий монополіст приймає рішення як відносно випуску, так і самих цін. У такому разі спостерігається зворотна залежність між цінами і випуском, що дозволяє припустити від'ємний нахил кривої пропозиції для випадку монополізованого ринку. Про від'ємний нахил кривої сукупної пропозиції в даному випадку свідчать також високі вихідні бар'єри, оскільки навіть найнеефективніші підприємства в СРСР не могли збанкрутувати завдяки фінансовій підтримці держави. Таким чином, доречним стає парадоксальний висновок, що мотивом виробничої діяльності в СРСР були витрати.

На думку дисертанта, економіка, яка характеризується симетричним типом (макроекономічної) рівноваги, генерує циклічні коливання; економіка ж, яка характеризується асиметричним типом (макроекономічної) рівноваги, коливань не генерує. Такий висновок базується перш за все на принципах моделі павутини. Як видно з рисунку 6, в разі симетричного

типу рівноваги значення цін, попиту та пропозиції коливаються навколо рівноважного рівня, розташовуючись по черзі то з правого, то з лівого боку. У разі асиметричної рівноваги відбувається однобічне відхилення цін, попиту та пропозиції (рис. 7б). Таке однобічне відхилення вказаних показників демонструє саме нагромадження (макроекономічних) диспропорцій.

Застосувавши модель павутини, отримуємо ситуацію нестійкої рівноваги, коли кут SP_0 є більшим за кут DP_0 (рис. 7б). Однак, закономірності, представлені на рис. 7б, описують поведінку, характерну для агентів ринкової економіки: досягнення рівноваги тут, згідно з логікою моделі “павутини”, передбачає відносно еластичний характер пропозиції, що суперечить асиметричному типу рівноваги. Тобто асиметричний тип рівноваги, за якого кут SP_0 є меншим за кут DP_0 , характеризує, на думку дисертанта, інституціональну нестійкість. Отже, порушення макроекономічної рівноваги асиметричного типу відбувається із зростанням (цінової) еластичності сукупного попиту. Роль своєрідного імпульсу, що розповсюдився і вплинув на радянську економіку, сприяючи її занепаду, зіграла структурна криза західної економіки середини 70-х та початку 80-х років, після якої зросла залежність радянської економіки від світової внаслідок нарощування експорту (з СРСР) енергоносіїв.

Кризові процеси в західній економіці 70-80-х років ряд дослідників пояснює завершенням четвертої довгої кондратьєвської хвилі. Економічну кризу в Україні, однак, не можна розглядати як безпосередньо циклічну. Асиметричному типу макроекономічної рівноваги, що характеризував економіку України, відповідає асиметричний характер розподілу цін і прибутковості, який, на думку дисертанта, відображає ситуацію перенагромадження нерентабельних, неефективних господарських ланок (технологічну багатокладність) і означає відсутність в економіці ендогенного механізму інноваційного циклу.

У третьому розділі *“Циклічні фактори макроекономічної стабілізації та особливості їх дії в Україні”* розглядаються існуючі концепції бізнес-циклу з точки зору їх відповідності наведеній у другому розділі графічній моделі, а також аналізуються окремі чинники макроекономічної стабілізації.

Перехід економіки від централізовано керованого до ринкового порядку з метою досягнення інтенсивного типу зростання означає зростання (цінової) еластичності сукупного попиту та сукупної пропозиції, що означає також перехід від асиметричного до симетричного типу макроекономічної рівноваги. Процес такого переходу супроводжується порушенням макроекономічної рівноваги, свідченням чого в Україні на початку 90-х років було стрімке зростання цінової диференціації. З 1994 р. цінова диференціація почала зменшуватися, що свідчило про перехід економіки України у фазу депресії, початок якої припав на 1995 р. і супроводжувався сповільненням темпів падіння реального ВВП.

Для класичного бізнес-циклу, характерного для промислово розвинутих країн з ринковою економікою, притаманна проциклічна динаміка цін. Однак, з другої половини 20-го ст. така проциклічна динаміка цін не спостерігається внаслідок хронічної інфляції. Досвід економічної кризи в Україні свідчить, що у фазі піднесення інфляція відбувається переважно під впливом факторів попиту, тоді як у фазі депресії має місце інфляція пропозиції.

Для класичного економічного циклу характерна певна проциклічність рівня прибутковості. Найвищого рівня прибутки досягають у фазі піднесення, найнижчого – у фазі депресії. На початку економічної кризи в Україні рівень прибутковості, однак, не зменшувався, а зростав, що пояснюється асиметричним типом макроекономічної рівноваги в Україні в період піднесення.

У процесі циклічного розвитку фактором, що прискорює переростання фази піднесення у фазу кризи, є високий рівень відсоткової ставки; фаза депресії супроводжується зменшенням відсотку, що сприятливо впливає на інвестиційну активність і, таким чином, перехід економіки у фазу поживлення. На думку дисертанта, зміни рівня відсоткових ставок певною мірою відображають зміни ступеня (цінової) еластичності попиту. Зменшення рівня відсотку у фазі депресії означає зростання еластичності (сукупного) попиту, що є необхідною, але недостатньою умовою переходу економіки у фазу поживлення. Важливою умовою переходу до поживлення є також відновлення (ділової) довіри. Важливим кроком в Україні до залучення цього фактора було зменшення інфляційних очікувань внаслідок проведення рестрикційної грошово-кредитної політики. Однак, у інвестора залишається непевність внаслідок неефективної економічної політики та фактично дисфункцій держави.

На думку дисертанта, свідченням тієї ролі, яку відіграє у порушенні рівноваги ринкова структура, є теорія недоспоживання, оскільки несправедливий (неефективний) розподіл доходів є результатом недосконалої ринкової структури. У фазі кризи спостерігається порушення в структурі доходів і прибутків, що проявляється в зростанні диференціації останніх. Збільшення диференціації в доходах населення деформує структуру попиту, звужуючи внутрішній ринок. Зростання диференціації в прибутках означає нееквівалентний міжгалузевий обмін і призводить до скорочення загального обсягу виробництва. Саме такі тенденції спостерігались в Україні протягом 1990-х років.

Серед теорій бізнес-циклу найпоширенішими є ті, які розглядають роль основного капіталу (К. Маркс, А. Афталіон, М. Туган-Барановський, А. Шпітгоф, Дж.М. Кейнс та ін.), зосереджуючи увагу на перенагромадженні основного капіталу як основі кризи. Згідно з графічним аналізом дисертанта, перенагромадження основного капіталу призводить до спадаючої еластичності пропозиції, що відбувається у фазі піднесення і призводить до її переростання в кризу. Відповідно у фазі буму відбувається зростання відношення “запас (основного капіталу) / потік”, яке водночас відображає зменшення віддачі від (основного) капіталу, тобто падіння ефективності. Динаміці

цього показника приблизно відповідає динаміка відношення амортизаційних відрахувань до ВВП: дані по США свідчать про переважне зростання цього відношення у фазі буму і скорочення на початку поживлення.

Для виявлення впливу елементів основного капіталу на еластичність попиту та пропозиції, можна також скористатись методом аналізу вхідних та вихідних бар'єрів. Інвестиційні теорії циклу звертають увагу на те, що підвищувальну фазу циклу формує період масової заміни морально зношених елементів основного капіталу (засобів праці). На думку дисертанта, процес вибуття морально застарілого обладнання може свідчити про зростання еластичності пропозиції (зменшення вихідних бар'єрів), що є необхідною умовою переходу економіки з фази депресії у фазу поживлення. Щодо вхідних бар'єрів, у роботі зазначається, що галузі, в яких виробляються елементи основного капіталу, у переважній більшості характеризуються дією технологічної економії на масштабах виробництва і, таким чином, мають здебільшого монополістичну та олігополістичну структуру. У фазі піднесення деякі компанії, які займають монополічне становище на ринку, можуть намагатись отримувати більш високі прибутки за рахунок більш високих цін і, таким чином, характеризуватись спадаючою схильністю до інвестування. Саме така ситуація спостерігалась в Україні на початку 1990-х років після лібералізації цін, коли підприємства-монополісти вдалися до практики збільшення цін та скорочення обсягів виробництва

Вирішальну роль у виході економіки з фази депресії відіграють нововведення (зростання нової макрогенерації). На думку дисертанта, в ринковій економіці закінчення фази кризи відбувається внаслідок зародження нової макрогенерації, яке означає зменшення вхідних бар'єрів і, таким чином, збільшення еластичності попиту. Закінчення фази депресії і перехід до поживлення відбувається після загибелі старої макрогенерації, яка звільняє ресурси для нової, забезпечуючи її зростання, а також означає зменшення вихідних бар'єрів і зміщення кривої сукупної пропозиції у відносно еластичне положення. Масові нововведення збільшують інвестиційний попит та сприяють подоланню інфляції витрат.

В Україні спостерігається інституціональна багатокладність, за якої старий (соціалістичний) інституціональний уклад (в особі держави) відбирає базові ресурси (насамперед фінансові) у нового (підприємницького сектора). На відміну від соціалістичної, сучасна держава не виконує роль головного інвестора і використовує залучені кошти здебільшого на все зростаючий бюрократичний апарат. Щоб сприяти проведенню державою ефективної економічної політики, необхідно вдосконалити політичну систему України, створивши механізм відповідальності органів державної влади за результати їх функціонування.

Прикладом того, як політичний устрій в країні пов'язаний з характером протікання циклу, може бути теорія політико-ділового циклу (ПДЦ) В. Нордхауза і Д. Макре, розроблена на прикладі

США, де кожні 4 роки вступають у виборчу боротьбу республіканська та демократична партії. Наявність ПДЦ значною мірою свідчить про зрілість демократичних інститутів, оскільки відображає взаємозалежність між характером макроекономічної політики уряду і інтересами виборців. В Україні можна спостерігати певні ознаки формування ПДЦ, пов'язані з введенням інституту президентства. Так, вище підкреслювався 1994 рік – рік президентських виборів – як перехідний від кризи до депресії. Звертає на себе увагу й наступний рік президентських виборів – 1999, який з огляду на динаміку реального ВВП був перехідним від фази депресії до фази поживлення. Однак, такі дані ще не дають підстав для побудови чітких прогнозів. Відсутність сталої партійної структури та залежності формування виконавчої влади (особливо на регіональних рівнях) від результатів виборів, коли уряд формується партією, що здобула більшість голосів на виборах, унеможливають справжнє формування та дію політико-ділового циклу в Україні. Отже, необхідною умовою переходу економіки України у фазу стійкого зростання є ліквідація інституціональної багатоукладності через політичні зміни і реструктуризацію органів та системи державного управління.

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження особливостей циклічності в розвитку економіки України з метою з'ясування передумов формування та дії циклічних факторів її стабілізації дає можливість зробити наступні узагальнення та висновки:

1. Циклічність є ознакою еволюційного типу економічного зростання, де кожен черговий цикл представляє собою появу нових, більш ефективних і водночас загибель старих неефективних підсистем. Еволюційна економіка характеризується симетричним типом макроекономічної рівноваги, оскільки йому відповідає нормальний (симетричний) розподіл цін і прибутковості. Така структура цін (прибутковості) відображає динамічну структуру економіки, за якої з'являються нові галузі (сектори), що характеризуються відмінною (здебільшого вищою) від середньої по економіці прибутковістю, і відмирають старі, що також характеризуються відмінною (здебільшого нижчою) від середньої по економіці прибутковістю.

2. Макроекономічна рівновага економіки України в докризовий період мала асиметричну природу, тобто характеризувалась однобічним та від'ємним нахилом кривих сукупних попиту та пропозиції. Асиметричне взаєморозташування кривих попиту та пропозиції характеризує ринок асиметричної інформації, певні ознаки якого спостерігались в економіці колишнього СРСР. Асиметричному типу макроекономічної рівноваги відповідає асиметричний характер розподілу цін (прибутковості), який відображає ситуацію перенагромадження нерентабельних, неефективних господарських ланок (технологічну багатоукладність) і означає відсутність в економіці ендогенного механізму інноваційного циклу.

3. Характер рівноваги (зростання) в економіці колишнього СРСР був подібним до характеру рівноваги (зростання) ринкової економіки у фазі піднесення (буму). Дана тотожність відбивається в диспропорційному характері зростання, за якого спостерігається надмірна схильність до інвестування, спадаюча схильність до нововведень, перевиробництво застарілих продуктів при гострому дефіциті нових, а також зростання дефіциту базових ресурсів. На відміну від централізовано-керованої, ринкова економіка реагує на таку диспропорційність порушенням рівноваги (верхня поворотна точка), в якому вагому роль відіграє грошово-кредитний та фондовий ринки.

4. Важливу роль у виході економіки з фази депресії відіграють нововведення (зростання нової макроструктури). В ринковій економіці закінчення фази кризи відбувається внаслідок зародження нової макроструктури, яке означає зменшення вхідних бар'єрів і, таким чином, збільшення еластичності попиту. Закінчення фази депресії та перехід до пожвавлення відбувається після загибелі старої макроструктури, яка звільняє ресурси для нової, забезпечуючи її зростання, а також означає зменшення вхідних бар'єрів і зміщення кривої сукупної пропозиції у відносно еластичне положення. Масові нововведення збільшують інвестиційний попит та сприяють подоланню інфляції витрат.

5. Необхідною умовою переходу економіки України з фази депресії у фазу стійкого пожвавлення є подолання інституціональної багатоукладності через вдосконалення політичної системи України з метою створення механізму відповідальності органів державної влади за результати їх функціонування. Це сприятиме відновленню довіри населення до держави і проведенню нею таких заходів, як структурна перебудова економіки (ліквідація технологічної багатоукладності), реформа податкової системи в бік зниження податкового пресу на виробника з одночасним скасуванням ряду недоцільних пільг, а також здійснення грошово-кредитної політики, яка б сприяла мобілізації внутрішніх ресурсів та концентрації їх на пріоритетних напрямках економічного розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у фахових виданнях:

1. *Возна Л.Ю., Геєць В.М.* Структурна зумовленість характеру економічної рівноваги // Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / Інститут економічного прогнозування, за ред. акад. НАН України В.М. Геєця. – К.: Логос, 1999. – С. 168 – 182. (Здобувачу належить обґрунтування взаємозв'язку між типом макроекономічної рівноваги і характером інституціональної структури економіки, аналіз властивостей економічної системи, що генерує цикл ділової активності).

2. *Возна Л.* Чинники макроекономічної стабілізації в процесі циклічного розвитку // Система регуляторів перехідної економіки України / Ред. кол.: В.І. Кононенко (відп. ред.) та ін. – К.: ІЕ НАН України, 1999. – С. 23 – 40.

3. *Возна Л.* Особливості коливань норми особистих заощаджень (споживання) та її зв'язок із циклічністю розвитку в ринковій економіці / Проблеми використання світового досвіду державного регулювання економіки: Зб. наук. праць. – Київ: ІЕ НАН України. – 1997. – С. 72 – 79.

4. *Возна Л., Гесць В.* Макроекономічна стабілізація і криза пропозиції у перехідній економіці // Банківська справа. – 1997. – № 6. – С. 7 – 14. – 1998. – № 1. – С. 25 – 32. (Здобувачу належить аналіз змін нахилу кривих сукупних попиту і пропозиції по фазам бізнес-циклу, обґрунтування ідеї асиметричного типу макроекономічної рівноваги як властивості централізовано керованої економіки).

5. *Возна Л.* Антициклічне регулювання: досвід Заходу і Україна // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту: Економічні науки. – 1998. – № 7. – С. 227 – 230.

6. *Возна Л.* Характер циклів в економіці України в дотрансформаційний період // Вісник ЖІТІ: Економічні науки. – 1998. – № 8. – С. 218 – 223.

7. *Возна Л.* Причини сучасної економічної кризи в Україні та шляхи стабілізації // Вісник ЖІТІ: Економічні науки. – 1999. – № 9. – С. 319 – 325.

в інших виданнях:

8. *Возная Л.Ю., Геец В.М.* Асимметричный тип равновесия и кризис предложения в переходной экономике // Экономическая наука современной России. – 1998. – № 4. – С. 31 – 44. (Здобувачу належить обґрунтування ідеї змін еластичності сукупних попиту і пропозиції по фазам бізнес-циклу, а також аналіз асиметричного типу макроекономічної рівноваги).

АНОТАЦІЯ

Возна Л.Ю. Особливості циклічності в розвитку економіки України на сучасному етапі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – “Економічна теорія”. – Інститут економіки НАН України, Київ, 2001.

Дисертація присвячена визначенню передумов формування та дії в економіці України циклічних факторів стабілізації. В роботі проаналізовано загальні властивості економічного циклу, а також теорії вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячені проблемі циклічності в розвитку економіки України. Доведено, що наявність і характер циклічних коливань в розвитку економіки зумовлюється особливостями її інституціональної структури, які відбиваються також на характері макроекономічної рівноваги. Проведено аналіз асиметричного типу макроекономічної рівноваги, за допомогою якого доводиться відсутність ендогенного механізму інноваційного циклу в економіці України, а також простежено причини входження останньої в кризовий стан; досліджені

особливості протікання економічної кризи в Україні у їх порівнянні з циклічною кризою, характерною для країн з розвинутою ринковою економікою; виявлені фактори, необхідні для переходу економіки України у фазу зростання.

Ключові слова: економічний цикл, інституціональна структура економіки, макроекономічна рівновага, асиметричний тип рівноваги, ендогенний механізм циклу, економічна криза, економічне зростання.

АННОТАЦІЯ

Возная Л.Ю. Особенности цикличности в развитии экономики Украины на современном этапе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 – “Экономическая теория”. – Институт экономики НАН Украины, Киев, 2001.

В работе анализируются общие свойства экономического цикла, а также теории отечественных и зарубежных учёных, посвященные проблеме цикличности в развитии экономики Украины. Центральное место в работе занимает идея, что существование и характер циклических колебаний в развитии экономики обуславливаются её институциональной структурой (условиями конкуренции), особенности которой отражаются на характере макроекономического равновесия, а именно – функциях совокупного спроса и предложения. Доказывается, что анализ экономического (рыночного) равновесия с помощью использования кривых спроса и предложения позволяет определить не только равновесный уровень цен, но и степень ценовой дифференциации в экономике (на рынке).

Определено, что на протяжении цикла деловой активности происходят изменения в характере эластичности спроса и предложения, которые отражаются на характере наклона кривых спроса и предложения. Нарушение устойчивости равновесия начинается в фазе подъема, когда наряду с низкой эластичностью совокупного спроса происходит падение эластичности совокупного предложения, которое в итоге выводит экономику из состояния равновесия. Возобновление равновесия происходит с ростом эластичности совокупного спроса, в результате которого достигается фаза депрессии. Переход к росту, в свою очередь, осуществляется прежде всего под воздействием факторов предложения, эластичность которого должна увеличиться. На протяжении делового цикла происходят также колебания в характере распределения совокупности цен и прибыльности. Выдвинута идея о том, что экономика с симметричным типом макроекономического равновесия генерирует циклические колебания и может быть охарактеризована как эволюционная, так как симметричному положению кривых совокупного спроса и предложения соответствует нормальное (симметричное) распределение цен и прибыльности. Такая структура цен и прибыльности отражает динамичную структуру экономики, при которой возникают новые отрасли (секторы), характеризующиеся преимущественно более

высокой по сравнению со средней в экономике прибыльностью, и отмирают старые отрасли, характеризующиеся преимущественно меньшей от средней прибыльностью. Сделан вывод, что макроэкономическое равновесие в Украине в докризисный период имело асимметричную природу, то есть характеризовалось односторонним и отрицательным наклоном кривых совокупных спроса и предложения. Асимметричный тип равновесия характеризует рынок асимметричной информации с соответствующим асимметричным распределением цен (прибыльности), отражает на макроуровне ситуацию перенакопления нерентабельных, неэффективных хозяйственных звеньев (технологическую многоукладность) и означает отсутствие в экономике эндогенного механизма инновационного цикла.

С помощью графического анализа в диссертации сделан вывод, что характер равновесия (роста) в экономике бывшего СССР был подобен характеру равновесия (роста) рыночной экономики в фазе подъема (бума). Такое подобие заключалось в диспропорциональном характере роста, при котором наблюдается чрезмерная склонность к инвестированию, убывающая склонность к нововведениям, перепроизводство устаревших продуктов при остром дефиците новых, а также рост дефицита базовых ресурсов. В отличие от централизованно управляемой, рыночная экономика реагирует на такую диспропорциональность нарушением равновесия (верхняя поворотная точка), в котором существенную роль играют денежно-кредитный и фондовый рынки.

Раскрыты особенности протекания экономического кризиса в Украине в их сравнении с протеканием циклического кризиса, характерного для развитых стран с рыночной экономикой. Значительную роль в преодолении кризисной ситуации в экономике играют нововведения (рост новой макрогенерации). В рыночной экономике окончание фазы кризиса происходит в результате зарождения новой макрогенерации, которое означает уменьшение входных барьеров и, таким образом, увеличение эластичности спроса. Окончание фазы депрессии и переход к оживлению происходит после гибели старой макрогенерации, которая освобождает ресурсы для новой, обеспечивая её рост, а также означает уменьшение выходных барьеров и смещение кривой совокупного предложения в относительно эластичное положение. Массовые нововведения увеличивают инвестиционный спрос и способствуют преодолению инфляции издержек.

Доказано, что необходимым условием перехода украинской экономики из фазы депрессии в фазу устойчивого оживления является преодоление институциональной многоукладности через усовершенствование политической системы Украины с целью создания механизма ответственности органов государственного управления за результаты их функционирования. Это будет содействовать возрождению доверия населения к государству и проведению последним таких мероприятий, как структурная перестройка экономики (ликвидация технологической многоукладности), реформа налоговой системы, а также осуществление денежно-кредитной

политики, которая содействовала бы мобилизации внутренних ресурсов и концентрации их на приоритетных направлениях экономического развития.

Ключевые слова: экономический цикл, институциональная структура экономики, макроэкономическое равновесие, асимметричный тип равновесия, эндогенный механизм цикличности, экономический кризис, экономический рост.

ANNOTATION

Vozna L. The peculiarities of cycles in development of Ukrainian economy in modern period. – Manuscript.

Thesis for academic degree of Candidate of Economic Sciences on specialty 08.01.01 – “Economic theory”. – Institute of Economics, Ukrainian NAS, Kyiv, 2001.

The dissertation is devoted to definition of formation and action premises of cyclic stabilization factors in Ukrainian economy. In the work the general properties of economic cycle and the theories of native and foreign scientists who deal with problem of cycles in development of Ukrainian economy are analyzed. It is proved that the existence and character of cyclic fluctuations in development of economy are caused by its institutional structure peculiarities which also are reflected on macroeconomic equilibrium character. The analysis of asymmetrical type of macroeconomic equilibrium is made. The last is used for proof of absence of internal mechanism of innovative cycles in Ukrainian economy and examination of causes of crisis beginning in Ukraine. The peculiarities of economic crisis trend in Ukraine in comparison with corresponding peculiarities in developed market economy countries are investigated. The factors of Ukrainian economy stabilization are examined.

Key words: business cycle, institutional economic structure, macroeconomic equilibrium, asymmetrical type of equilibrium, internal mechanism of cycle, economic crisis, economic growth.